

ELEKTRIŠOKIRELVADE KASUTAMISE PRAKTIKA POLITSEI- JA PIIRIVALVEAMETIS 2018–2021

HANNES HAAV, OLIVER PURIK, JAAK KIVISTE

Võtmesõnad: Elektrišokirelv, vahetu sund, proportsionaalsus, elektrišokirelva kasutamise praktika

Ülevaade. Vahetu sunni kohaldamist ja teenistusrelvade kasutamist reguleerib Eestis korrakaitseeadus. Artikkel on inspireeritud poliitilisest huvist muuta korrakaitseeadust selliselt, et elektrišokirelvade kasutamise õiguslikud piirangud ühtlustuksid pipragaasi ja teleskoopnuia kasutamise ning üldisemalt proportsionaalsuse põhimõttest tulenevate piirangutega. Artikli eesmärk on avada elektrišokirelvade kasutamise praktikat ning analüüsida, kas elektrišokirelvade kasutamist tuleks laiendada. Artiklis käsitletakse proportsionaalsuse printsiipi, elektrišokirelvade kasutamisega seonduvaid ohte, elektrišokirelvade kasutamist praktikas ning soovitusi kasutamiseks. Uuring tugineb Politsei- ja Piirivalveameti 2018.–2021. aasta turvataktika intsidentide kogumikele, artiklis tehakse ettepanek elektrišokirelvade kasutamise laiendamise osas.

PRACTICAL USE OF ELECTRIC SHOCK WEAPONS IN THE POLICE AND BORDER GUARD 2018–2021

HANNES HAAV, OLIVER PURIK, JAAK KIVISTE

Keywords: Electric shock weapon, immediate coercion, proportionality, practice of electric shock weapon use

Overview. In Estonia, the application of direct coercion and the use of service weapons are regulated by the Law Enforcement Act. The article is inspired by the political interest to amend the Law Enforcement Act in such a way that the legal restrictions on the use of electric shock weapons are aligned with those on the use of pepper spray and telescopic batons and, more generally, with the principle of proportionality. The aim of the article is to open up the practice of using electric shock weapons and to analyse whether the use of electric shock weapons should be expanded. The article discusses the proportionality principle, the risks associated with the use of electric shock weapons, the use of electric shock weapons in practice, and the recommendations for their use. The study is based on the Police and Border Guard Board's security tactics incident reports for 2018–2021, and the article makes a proposal for expanding the use of electric shock weapons.

SISSEJUHATUS

Elektrišokirelv on tsiviilkäibes keelatud (Relvaseadus, 2002), kuid avalikus teenistuses kasutatav relv (Korrakaitseadus, 2014), mille toime põhineb elektrienergia kasutamisel (Relvaseadus, 2002). Kui maailmas kasutatakse elektrišokirelvi juba 1970ndate keskpaigast (Fish & Geddes, 2001, p. 687), siis Politsei- ja Piirivalveametis (edaspidi PPA) on elektrišokirelvad kasutusel alates 2018. aastast (Sibrits, 2021, lk 64). Kasutuses olev mudel on Taser X2 (Sibrits, 2021, lk 11) ning seda saab kasutada nii kontaktis kui ka distantsilt (Laima *et al.*, 2014, p. 74; AXON, 2020, p. 40). Kontaktis kasutamine tekitab lokaalset valu ja põletust (The Home Affairs Committee, 2011, p. 6). Distantsilt kasutades juhitakse lihastesse läbi nooltega ühendatud juhtmete madala voolutugevusega elektrilööke (Taser International Inc, 2013), mis sarnanevad närviimpulssidele (Harris, 2001) ning panevad vooluringesse jäänud lihased 19 korda sekundis kokku tõmbuma (Sweeney, 2009, p. 51); selle tulemusel kaotab inimene lihasgruppide üle kontrolli ega suuda vooluringesse jäänud lihaste abil koordineeritult liigutada (Ho *et al.*, 2006, p. 593; Sweeney, 2009, p. 50) ning muutub seeläbi osaliselt (Volokh, 2009, p. 204) või täielikult vastupanuvõimetuks (Volokh, 2009, p. 204; Nõges, 2014, lk 63).

Ameerika Ühendriikide (Mesloh *et al.*, 2008, pp. 92–93, White & Ready, 2009, p. 246), Inglismaa, Šotimaa (Dymond, 2020b, p. 401) ja Soome (Rikander, 2017, p. 126) statistikast nähtub, et riikides, kus on elektrišokirelvad kasutusele võetud, valivad politseiametnikud (edaspidi ametnikud) juhtumi lahendamiseks elektrišokirelva üha sagedamini. Millest trend tingitud on, ei ole üheselt selge. Võrdluseks suurendati Suurbritannias peale 2016.–2017. aastal toimunud terrorismiinsidentide järsku tõusu (Herre *et al.*, 2022) tulirelva kandvate ametnike osakaalu u 17 protsenti, millele järgnes 2018. aastal anomaalne tulirelvade kasutamise tõus, kuid 2019.–2021. aasta statistikast nähtub, et tulirelvi kasutati terrorismilainele eelnenud perioodiga võrreldes samal tasemel või vähem (Home Office, 2022).

Kuigi Suurbritannia näitel ei saa relvastuse valiku ja hulga vahel sirgjoonelisi seoseid luua, siis tuleb meeles pidada, et igasuguse vahetu sunni (edaspidi sunni) kasutamine on inimõiguste raske riive, mistõttu on oluline selliseid trende märgata ja analüüsida. Õiguskultuur ja seadused on riigiti küll erinevad, kuid fundamentaalsel tasandil lääne ühiskonnas siiski sarnased, st inimese füüsiline mõjutamine jõu ja relvadega on lubatud ainult suurema ohu tõrjumiseks või suurema hüve kaitseks. Kuna ohu ja kaitstavate hüvede hindamine on subjektiivne, on relvade kasutamisele seatud täiendavad piirangud riikides, osariikides ja mõningatel juhtudel isegi õiguskaitseasutustes erinevad.

Sarnaselt külmrelva (edaspidi teleskoopnui) ja gaasirelvaga (edaspidi pipragaas) on elektrišokirelvad loodud eesmärgiga tõrjuda ohtu ilma tõsiseid tervisekahjustusi tekitamata. Seetõttu liigitatakse teaduskirjanduses elektrišokirelvad koos teleskoopnuia ja pipragaasiga *less lethal* ehk vähem surmavate või ohutumate relvade kategooriasse. Paljudes riikides ongi elektrišokirelvi lubatud kasutada samadel alustel pipragaasi ja teleskoopnuia (International Association of Chiefs of Police, 2005; Lietuvos Respublikos policijos Istatymas, 2023; Police and Criminal Evidence Act 1984, 2023; Poliisilaki, 2023). Eestis kehtiva regulatsiooni järgi võib elektrišokirelvi kasutada vaid kõrgendatud ohu tõrjumiseks ning olukorras, kus ainsaks alternatiiviks on tulirelva kasutamine (Korralduseseadus, 2014). Artikli kirjutamise ajal on pooleli arutelud siseministeriumi ja justiitsministeriumiga seaduse muutmise algatamiseks (Ots, 2023), siseministerium on esitanud seaduse muudatuste välja töötamise kava (Siseministerium, 2023, lk 1) ning PPA-l on sellega seoses ülesanne analüüsida õiguslike aluste muutmise mõju (Ots, 2023).

Tuginedes artiklis nimetatud argumentidele elektrišokirelva ohutuse ja mõju osas, tekib aga küsimus, kas kehtivas korralduseseaduses on vastuolu. Nimelt näeb korralduseseaduse üldosa ette, et riiklikku järelevalvet kohaldades tuleb lähtuda proportsionaalsuse põhimõttest. Muu hulgas tuleb valida vahend, mis isikut kõige vähem kahjustab, ning meetme kohaldamine on lubatud kuni eesmärgi saavutamiseni. (Korralduseseadus, 2014) Kui statistiliselt toob elektrišokirelva kasutamine kaasa vähem vigastusi ning elektri mõju saab olla vaid vahetu (Brewer & Kroll, 2009, p. 291), võib järeldada, et elektrišokirelva paindlikum kasutamine soodustab proportsionaalsuse põhimõtete järgimist. Samas võib pipragaasi kasutamise mõju tunda tunde ja teleskoopnuia puhul isegi päevi peale eesmärgi saavutamist. Nii tõuseb uurimisprobleem, miks on korralduseseaduse eriosas elektrišokirelva kasutamisele seatud täiendavad piirangud ning kas ja kuidas saab ametnik proportsionaalsuse printsiibist praktikas lähtuda. (Korralduseseadus, 2014) Teisalt, kui statistika eelpool kirjeldatud ei toeta, võib elektrišokirelva kasutamise tõusev trend kujutada ohtu ning selle laialdasemat kasutamist tuleks vältida. Artikkel püüab avada elektrišokirelvade kasutamise praktikat ning analüüsida, kas elektrišokirelvade kasutamist tuleks laiendada.

1. PROPORTSIONAALSUS

Euroopa Inimõiguste Kohus on mitmes otsuses rõhutanud, et politsei jõu kasutamisel, sealhulgas elektrišokirelva kasutamisel, tuleb järgida proportsionaalsuse põhimõtet ning tagada, et jõu kasutamine oleks vajalik, õiguspärane ja sobiv eesmärgiga (Case of Šilih v. Slovenia, 2009; Case of Uzun v. Germany, 2010).

Sunnivahendina elektrišokirelva kasutamine võib olla üks viis, kuidas politsei saab ohule proportsionaalselt ja kontrollitud viisil reageerida, vältides samas isikutele raskemate vigastuste tekitamist. Uuringud on välja toonud, et avalikkus on valmis aktsepteerima politsei jõu kasutamist, kui see on proportsionaalne olukorraga ning vastab tõrjutud ohu tasemele. Samas ülemäärase või ebaproportsionaalse jõu kasutamise korral avalikkuse heakskiit väheneb, mis omakorda mõjutab politsei suhet kogukonnaga (Gerber & Jackson, 2016, pp. 2–3, 7). Kogukonnaliikmed ootavad, et politsei reageeriks proportsionaalselt ja õiglaselt, eriti konfliktituatsioonides. Proportsionaalsuse põhimõtte järgimine aitab tugevdada politsei usaldust ja positiivset suhet kogukonnaga. (Reisig & Parks, 2000, pp. 625–626)

Eesti põhiseaduse § 11 näeb ette kõigi põhiõiguste piiramise üldised tingimused, sh proportsionaalsuse põhimõtte. Põhiõigusi võib piirata üksnes juhul, kui piirang on kooskõlas põhiseadusega, põhiõiguse piiramiseks on seaduslik alus ja piirang on demokraatlikus ühiskonnas vajalik ega moonuta konkreetse põhiõiguse olemust. (Eesti Vabariigi põhiseadus, 1992)

Põhiseaduse väljatöötamisel võeti eeskuju Euroopa inimõiguste konventsioonist ja rahvusvahelises põhiõiguste käsitluses. Põhiseadusega on seega kooskõlas vaid selline riive, mis on proportsionaalne ehk täidab kõiki järgnevaid nõudeid (Eesti Vabariigi põhiseadus, 1992):

- sellel on **legitiimne eesmärk**,
- see on **sobiv** eesmärgi saavutamiseks,
- see on **vajalik**,
- see on **mõõdukas** (proportsionaalne kitsamas mõttes).

Legitiimse eesmärgi tuvastamiseks saab hinnata põhiõigust riivava sätte eesmärki ja teiseks seda, kas eesmärk on legitiimne (Eesti Vabariigi põhiseadus, 1992) st seda õigustab avalik huvi või teiste isikute põhiõiguste kaitsmise vajadus, mis ei ole ülemäärane. Enamasti kirjeldab õigust loova akti eesmärki seletuskiri, millele on tihti tuginenud ka Riigikohus. Sageli omistab aga Riigikohus ise õigusaktidele eesmäärke või lisab ka täiendavaid eesmäärke. (Karmo ja Kask, 2020) Samuti on oluline, et sea-

dust kohaldatakse heas usus ja ühetaoliselt igaühe suhtes ilma riigivõimu omavolita. Arvestada tuleb konkreetset ühiskondlikku konteksti (Õiguskantsleri taotlus kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse § 31 lg 1, § 32 lg 1 ja § 33 lg 2 p 1 osalise kehtetuks tunnistamise kohta, 2002). Euroopa Inimõiguste Kohus on pidanud oluliseks, et põhiõiguse piirangut õigustaks tungiv ühiskondlik vajadus (*pressing social need*). „Piirangud ei tohi kahjustada seadusega kaitstud huvi või õigust rohkem, kui see normi legitiimse eesmärgiga on põhjendatav“ (Tartu Halduskohtu taotluse tunnistada kehtetuks alkoholiseaduse § 19 lg 1 p 2, läbivaatamine, 2000). Legitiimne on elektrišokirelva ja sunni kasutamine üldiselt juhul, kui seda kasutatakse isikule kehtiva haldusaktiga pandud kohustuse täitmise tagamiseks ning leebemaid sunnimeetmeid ei ole võimalik kasutada (Korralduseseadus, 2014).

Sobiv on abinõu, mis soodustab piirangu eesmärgi saavutamist ja on sobivuse seisukohalt vaieldamatult ebaproportsionaalne abinõu, mis ühelgi juhul ei soodusta piirangu eesmärgi saavutamist (Tallinna Ringkonnakohtu taotlus tunnistada käibemaksuseaduse § 18 lg 8 teine lause kehtetuks, 2002; Pärnu Maakohtu 24. aprilli 2013. aasta määrus tsiviilasjas nr 2-10-39828, 2014). Seega on näiteks elektrišokirelva ja enamiku teiste sunnivahendite kasutamine sobiv põgeneva korraldusliku kinnipidamiseks.

Vajalik on abinõu, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise, isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene (Tallinna Ringkonnakohtu taotlus tunnistada käibemaksuseaduse § 18 lg 8 teine lause kehtetuks, 2002; Pärnu Maakohtu 24. aprilli 2013. aasta määrus tsiviilasjas nr 2-10-39828, 2014). Kui on mitu meetet, mis kõik vastavad proportsionaalsuse esimesele tingimusele (sobivus ehk tõhusus), siis peab valima niisuguse, mis säästab põhiõigust kõige rohkem. Teisisõnu peab meetmega kaasnev põhiõiguse riive olemas möödapääsmatu st vajalik. Põhiõiguste piiramisel tuleb lähtuda *ultima ratio* põhimõttest: „Intensiivsemalt põhiõigusi riivavad meetmed on õigustatud üksnes juhul, kui põhiõigusi vähem riivavate vahenditega pole võimalik eesmärki saavutada“ (Karistusseadustiku § 872 põhiõiguste kontroll, 2011). Vajalikkus on elektrišokirelva kasutamise hindamisel üks olulisemaid kriteeriume, sest hinnang, kas elektrišokirelv kahjustab inimese tervist ja elu võrreldes nui või pisargaasiga enam või vähem, määrab mõõdupärasuse valiku. Paralleelselt on vajalik hinnata vahendi tõhusust võrrelduna teistega. Näiteks ei pruugi joobeseisundis isiku valuläve muutuse tõttu gaas ja nui erinevalt elektrišokirelvast olla tõhusad.

Mõõdupärasus seisneb selles, kas meetmega saavutatud legitiimne eesmärk (kasu) kaalub üles riivist tingitud kahju. Proportsionaalsuse kolmas aste nõuab seega võrdlust kahe suuruse vahel. Mõõdukuse kriteerium tagab, et põhiõigusi ei ohverdataks pelgalt selleks, et edendada kasinal määral mõnd iseenesest legitiimset eesmärki.

Mõte on tagada, et piiranguga kaasneva kasu ja kahju vahel on mõistlik vahekord. Just seetõttu nimetatakse mõõdukuse kriteeriumi vahel proportsionaalsuseks kitsamas mõttes. Laiemas mõttes ei tohi demokraatlikus ühiskonnas põhiõiguste piirang moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. (Kalmo & Kask, 2020)

Põhiõiguste võrdlemine eeldab, et riive intensiivust püütakse vähemalt mingil viisil kvantifitseerida. Midagi sarnast toimub ka vajalikkuse astmel, kus uuritakse, kas on olemas vähem koormavaid abinõusid. (Kalmo & Kask, 2020) Küsimusele, milline on põhiõiguste hierarhia, puudub õigusteoorias ühene lahendus ja on seetõttu õiguse tõlgendamise ja konteksti küsimus. Mida suurem on oht ja mida väärtuslikum hüve, seda hoolikamalt tuleb kaaluda meetme valikut ning selle kohaldamise põhjendatust ja ulatust. Samuti tuleb hinnata ajakriitilisust või selle puudumist. (Laaring *et al.*, 2017, lk 37)

Elektrišokirelva kasutamise proportsionaalsuse otsustamisel on seega lisaks olukorra hindamisele vajalik teada vahendi mõju, nagu näiteks:

- elektrišokirelva mõju tugevust, kestvust ja mõju piiranguid;
- alternatiivsete vahendite mõju, kestvust ja mõju piiranguid;
- võimalikku ohtu kasutajale, kasutatavale ja kolmandatele isikutele.

Proportsionaalsuse hindamiseks on vajalik avada täpsemalt elektrišokirelva kasutamisega kaasnevad ohud, piirangud ning muud praktilises kasutamises ilmnenud õpikohad.

2. ELEKTRIŠOKIRELVADE KASUTAMISEGA KAASNEVAD OHUD

Nagu teiste relvadega, kaasnevad ka elektrišokirelvide kasutamisega ohud ja eelised. Kasutuspraktika hindamiseks on teemat uurinud inimõiguste kaitsele keskenduvad organisatsioonid, politseiasutused ning teadlased. Tootja väitel on tegemist kõige põhjalikumalt uuritud relvaga, millega seoses on avaldatud üle 900 raporti ja uuringu ning mida on praktikas kasutatud enam kui 5 miljonit korda ja mis on politsei relvadest parima ohutuse-efektiivsuse suhtega (AXON, 2023). Kui värskemad valdkonda puudutavad artiklid uurivad sotsiaalseid seoseid (Dymond, 2020a) ja demograafiliste andmete seost elektrišokirelvide kasutamisel (Dymond, 2020b), mis ei ole Eesti kontekstis sedavõrd aktuaalsed nagu multikultuursetes lääne ühiskondades, siis fundamentaalsed uuringud, milles käsitleti elektrišokirelvide kasutamise seotud ohte, elektrišokirelva efektiivsust ning selle väärkasutamist, publitseeriti valdavalt aastatel

2005–2015. Teisalt ei ole kasutusel olevad elektrišokirelvad sellest ajast tehnoloogiliselt oluliselt muutunud.

Elektrienergia võib inimest kahjustada kolmel viisil: otsesed kahjustused kudedele (Fedorov *et al.*, 2009, p. 188), energia muutumisel soojusenergiaks (Wetli, 2009, p. 384), mille tagajärjeks on põletused, ja kaudsete vigastustena, kui inimene kaotab elektrilöögi tagajärjel tasakaalu ning kukkumise tagajärjel vigastada saab (Meyer, 2009, p. 2). Riskide hindamiseks on uuritud erinevaid võimalikke kaasusi ja tegurite koosmõju.

Teadlaste korraldatud uuringutest ei nähtu, et elektrišokirelvaga oleks õnnestunud südame töös olulisi muutusi esile kutsuda või selle kudesid kahjustada. Olulisi muutusi ei kutsunud elektrišokirelva kasutamine esile ka riskitegurite lisamisel, nagu näiteks noolte tabamus rinnakusse (Ho *et al.*, 2006, p. 593; Panescu & Stratbucker, 2009, p. 81), tsükli kestuse pikendamise 30 sekundini, füüsiline kurnatus, alkoholi- ja metamfetamiini joove või stressitaseme tõus (Ho *et al.*, 2009, p. 5; Dawes *et al.*, 2010a, pp. 441–442; Moscati *et al.*, 2010, p. 586; Ho *et al.*, 2011, p. 471; Ho *et al.*, 2014, pp. 434–435). Samas leiti, et elektrišokirelva mõju sarnaneb füüsilisele pingutusele (Dawes *et al.*, 2010b, p. 273; Moscati *et al.*, 2010, p. 586; Ho *et al.*, 2011, p. 471), millest võib tuletada, et elektrišokirelva ebaproportsionaalselt pika kasutuse korral ületavad pingutus ja stress lõpuks keha taluvuse piiri ning inimene sureb. Kestusel kuni 30 sekundit, mis on ohu tõrjumiseks enam kui piisav aeg, risk uuringutes ei realiseerunud.

Samuti ei ole uuringutes õnnestunud kahjustada südamestimulaatorit (Lakkireddy *et al.*, 2007, p. 551; Vanga *et al.*, 2009, p. 233) ega esile kutsuda rhabdomüolüüsi, mis on mürkide vabanemine vereringesse lihaste lõhustumise tagajärjel ning mis võib põhjustada neerukahjustusega. Uuringutest nähtus, et lisatud tegurid mõjutasid südame tööd või füsioloogilisi näitajaid juba enne elektrišokirelva kasutamist ning enam kui elektrišokirelva kasutamine. (Ho *et al.*, 2006, pp. 593–594; Jauchem *et al.*, 2006, p. 20; Ho, 2009, p. 148; Moscati & Cloud, 2009, p. 163)

Kui füsioloogiliste kahjustuste tõenäosust saab eelpool käsitletud uuringute valguses hinnata ebatõenäoliseks, siis praktikas kaasneb elektrišokirelvade kasutamisega teisi ohte, mida koolitustel käsitletakse (Taser International Inc, 2013; College of Policing, 2015; Politsei- ja Piirivalveamet, 2018). Kaasnevatest ohtudest kõige sagedasem on koordineerimise kaotamisest tingitud kukkumise ning selle tagajärjel saadud vigastuste oht (Ordog *et al.*, 1987, p. 75; Kroll & Brave, 2018, p. 259). Kukumise tagajärjel on murtud luid, saadud tõsiseid peavigastusi (Holder Jr *et al.*, 2011, p. 2; Fox & Payne-James, 2012, p. 263) ja vähemalt 16 inimest on saadud peavigastuse tagajärjel kaotanud elu (Kroll *et al.*, 2016, p. 12). Seetõttu peab ametnik päästikule vajutades

hindama keskkonnast tingitud kukkumise ohtu ning võimalusel ajastama elektrišokirelva kasutamise selliselt, et kukkumisest tingitud ohud oleks minimaalsed. Olukorras, kus ajastamine ega keskkonna valik ei ole võimalikud, peab ametnik kaaluma alternatiivsete teenistusrelvade kasutamist.

Keskkonnast tingitult kaasneb ka elektrišokirelvade kasutamisega süttimis- ja plahvatusoht (Kroll, 2011, p. 256; Fox & Payne-James, 2012, p. 267), mistõttu võib elektrišokirelva kasutamine olla ohtlik keskkonnas ja kokkupuutel ainetega nagu bensiin, gaasid, õlid, juuksehooldustooted, aerosoolid, etanool, lõhkeained jne (Taser International Inc, 2013; Kroll & Brave, 2018, p. 249).

Elektrišokirelva kasutamisega seostatakse teisigi ohte (Kroll, 2011, pp. 246–249, 254; Taser International Inc, 2013; College of Policing, 2015): uppumisoht, kui isik peaks elektrišokirelva kasutamise ajal vette kukkuma, noolte tabamused õrnametesse piirkondadesse, nagu silmad, nägu, kael ning intiimpiirkonnad. Kuigi ametnikke õpetatakse sihtima suurematesse lihastesse, võib dünaamilistes olukordades juhtuda, et tabatakse siiski ebasoovitavaid piirkondi. Praktikas on esinenud vähemalt 28 juhtumit, kus on noolega tabatud silma (Kroll *et al.*, 2018, p. 52). Silma tabamisel on esinenud elektrienergiast tingitud kahjustusi võrkkesta kudedele ning termilisi ja mehhaanilisi kahjustusi (Sayegh *et al.*, 2012, p. 3; Gapsis *et al.*, 2017, p. 5). Vähemalt 18 juhtumil on inimene kaotanud ühest silmast nägemise või on silm noolega silma tabamise tagajärjel kirurgiliselt eemaldatud (Kroll *et al.*, 2018, p. 52).

Defence Scientific Advisory Council Sub-Committee on the Medical Implications of Less-Lethal Weapons (2012, p. 2) raportist nähtub, et noole tabamus pea piirkonda (Bui *et al.*, 2009, p. 625) või elektrišokirelva kasutamine epilepsia diagnoosiga isikutel võib sõltumata tabamuse asukohast esile kutsuda epilepsiahoo.

Teisalt tuleb märkida, et kirjeldatud ohud ei ole uudsed ning neid käsitletakse ametnike koolitamisel (Taser International Inc, 2013; College of Policing, 2015).

3. ELEKTRIŠOKIRELVADE PRAKTILINE KASUTAMINE JA SOOVITUSED KASUTAMISEKS

Eelnevast nähtub, et elektrišokirelvade kasutamisega kaasnevad teatud ohud. Peatüki esimeses pooles uuritakse ohtude realiseerumist praktikas ning seoseid, mis tervisekahjustuste tõenäosust tõstavad. Peatüki teises pooles uuritakse, millised on ekspertide soovitused elektrišokirelvade kasutamiseks ning kas ja kuidas nende vastu eksitakse.

Ameerika Ühendriikides analüüsiti elektrišokirelvade kasutuselevõttu 25 õiguskaitseasutuse 2002.–2007. aasta statistika näitel. Võrreldi elektrišokirelvade kasutuselevõtte eelnenud viimase aasta ja suurima elektrišokirelvade kasutamise aasta statistikat, millest nähtus, et vigastuste hulk ametnikele vähenes keskmiselt 63 protsenti. (Brewer & Kroll, 2009, p. 287) Uuringust ei nähtu, kas samal ajal püsisid muutumatuna vigastustest teavitamist oluliselt mõjutavad tegurid, nagu õiguslikud alused ja seotud kompensatsioonid. Sama meetodit kasutades analüüsiti 2004.–2005. aasta statistika põhjal üheksa õiguskaitseasutuse näitel vigastuste hulka korrarikkujatele. Statistikast nähtub, et vigastuste hulk vähenes keskmiselt 64 protsenti. (Brewer & Kroll, 2009, p. 287) 12 suure õiguskaitseasutuse enam kui 24 000 sunni kohaldamise protokollil pinnalt tehtud uuringust nähtus, et füüsilise jõu kasutamine tekitab nii ametnikele kui ka korrarikkujatele protsentuaalselt kõige rohkem vigastusi. Elektrišokirelva kasutamine vähendas vigastuste tõenäosust korrarikkujatele 70 protsenti ja pipragaasi kasutamine 65 protsenti. Vigastuste tõenäosus ametnikele elektrišokirelva kasutamisel ei muutunud, kuid pipragaasi kasutamisel tõusis 21%. Kui inimuuringutest nähtus, et füsioloogiliste kahjustuste teke on ebatõenäoline, siis statistika kinnitab, et elektrišokirelvad aitavad vähendada vigastuste hulka nii ametnikele kui ka korrarikkujatele. (Holder Jr *et al.*, 2010, pp. 6–7)

Eelnevat on lihtsam mõista Mesloh (2008, p. 67) uuringu valguses, milles uuriti füüsilise jõu ja teenistusrelvade kasutamist, vahendite efektiivsust ja vigastuste järgnemise tõenäosust. Uuringust nähtus, et peale esimest sunni kohaldamist tõusis vigastuste risk korrarikkujatel 11 protsenti ning ametnikel 1 protsent. Kui ametnikul ei õnnestunud esimesel katsel eesmärki saavutada, viis see korduva füüsilise jõu või teenistusrelva kasutamiseni või vahendi vahetamiseni ning sellega pikenes konflikti kestus. Peale teistkordset sunni kohaldamist tõusis vigastuste risk korrarikkujatele 25 protsendile ja ametnikele 3 protsendile. Kui sunni kohaldati kolmandat korda, tõusis vigastuste risk vastavalt korrarikkujatele 33 protsendile ja ametnikel 11 protsendile. (Mesloh *et al.*, 2008, p. 67) Uuringust võib järeldada, et mida pikemaks venib vastasseis korrarikkuja ja ametniku vahel, seda suurem on tõenäosus, et füüsilist jõudu või relvi tuleb kasutada korduvalt ning vahendeid tuleb vahetada. Sunnivahendite vahetamise ja korduva kohaldamise tagajärjel tõuseb vigastuste risk nii korrarikkujale kui ka ametnikule. Seetõttu on oluline, et valitud vahend oleks efektiivne ja aitaks esimesel kasutamisel eesmärgi saavutada.

Politsei kasutuses olevate sunnivahendite efektiivsuse hindamiseks on korraldatud mitu uuringut. 2001.–2005. aasta Orange County ja Orlando politseijaoskondade sunni kohaldamise statistikast nähtub, et sunni kohaldamist protokolliti kokku 4293 korral, millest esimesel korral saavutati eesmärk 2391 juhul. Elektrišokirelvi kasutati

kokku 2113 korral ning neist 1460 korral ehk 69 protsendil juhtudest hinnati elektrišokirelva kasutamist efektiivseks st sunni kohaldamisega saavutati eesmärk ega tekkinud vajadust sunni korduvaks kasutamiseks ega relva vahetamiseks või korduvaks kasutamiseks. Teiste sunnivahendite efektiivsus ohu tõrjumisel oli vastavalt järgmine: pipragaas 65 protsenti, teleskoopnui 45 protsenti, jõuga maha viimine 41 protsenti ja muu füüsilise jõu kasutamine 16 protsenti. (Mesloh *et al.*, 2009, p. 35) New Yorgi politseijaoskonna 2002.–2007. aasta 820 elektrišokirelva kasutamise juhtumi analüüsis nähtub, et ~ 97 protsendil oli korrarikkuja vägivaldne ametnike või kolmandate isikute vastu või ohtlik iseendale. Statistikast nähtub, et ametnikud saavutasid eesmärgi ~ 79 protsendil juhtudest. Keskmine elektrišokirelva kasutamise kestus oli ~ 8 sekundit ning ~ 61 protsendil juhtudest piisas viiest sekundist või lühemast kasutamise kestusest (White & Ready, 2009, pp. 246–247, 249, 252), mis tähendab, et ekspertide poolt professionaalseks kasutamise ülempiiriks peetavat ja füsioloogiliste uuringute näitel ohutuks peetavat 15 sekundi kasutamise piiri ületatakse praktikas harva (Alpert & Dunham, 2010, p. 252; Police Executive Research Forum, Community Oriented Policing Services US Department of Justice, 2011, pp. 1, 18). Kaks juhtumit lõppesid korrarikkujale siiski fataalselt. Esimesel oli põhjuseks asitõendite hävitamise eesmärgil alla neelatud kokaiin ning sellest tekkinud mürgistus. Teisel juhul oli korrarikkuja peale elektrišokirelva kasutamist kontaktne, kuid kaotas mõne aja pärast teadvuse ning suri, surma põhjus on ebaselge. (Alpert & Dunham, 2010, pp. 254–255)

Elektrišokirelva efektiivsust ja väiksemat vigastuste osakaalu võrdluses füüsilise jõu, pipragaasi ja teleskoopnuiaga tõstavad kaks peamist tegurit. Suur osa agressiivsetest isikutest, kellega ametnikud töökohustuste täimisel kokku puutuvad, on alkoholi- või narkojoobes. Mõlemad mõjutavad kesknärvisüsteemi, sh vähendavad tundlikkust ja tõstavad valuläve. Samal ajal tõuseb stressiolukorras adrenaliini tase kehas, mis tõstab valuläve veelgi. Kuna füüsilise jõu, teleskoopnui ja pipragaasi mõju on suunatud just inimese mõjutamisele läbi valu, langeb nende efektiivsus alkoholi- kui ka narkojoobes inimestele märkimisväärselt. TASER International (2003) elektrišokirelva kasutamise juhtumite analüüsis nähtub, et elektrišokirelva efektiivsus ei muutu sõltuvalt joobe túbist või astmest. Võttes arvesse konflikti kestuse ning vahendite korduvkasutatavuse korrelatsiooni vigastuste hulgaga, selgitab see ka statistikast kajastuvat madalamat vigastuste hulka.

Teine oluline tegur on asjaolu, et elektrišokirelvi on võimalik kasutada distantsilt. Distantsilt olukorra lahendamine on ametnikule alati eelistatud valik, sest see aitab maandada kontaktvõitlusega kaasnevat ohte, nagu füüsiliselt tugevamale vastasele alla jäämine ja ootamatud rünnakud terariistadega, ega loo korrarikkujale võimalust ametniku vóolt relvi haarata. Seeläbi maandab distantsi hoidmine vigastuste riski

ametnikele, mis kajastus ka elektrišokirelva kasutamise ja ametnike vigastuste suhte statistikas. TASER International (2003) kasutusjuhtumite analüüsist nähtub, et elektrišokirelva eelistatakse praktikas kasutada distantsilt, sealjuures 69 protsendil juhtudest ~ 1 kuni ~ 3,4 meetri kauguselt.

New Yorgi politseijaoskonna 2002.–2007. (White & Ready, 2009, p. 246), Soome 2006.–2016. (Rikander, 2017, p. 126) ning Inglismaa ja Šotimaa 2007.–2014. (Dymond, 2020b, p. 401) aastate elektrišokirelva kasutamise statistikast nähtub, et aja jooksul on elektrišokirelvade kasutamine kasvanud. Samuti nähtub Mesloh *et al.* (2008, pp. 92–93) uuringust, et õiguskaitseasutustes, kus elektrišokirelv on kasutusele võetud, kasutataksegi seda tihedamini kui teisi sunnivahendeid. Statistikast ei nähtu, kas sunnimeetmete kasutamise osakaal tervikuna on muutunud, aga tuginedes statistikale, millest nähtub, et elektrišokirelva kasutamine toob osapooltele statistiliselt kaasa vähem vigastusi, ei saa trendi negatiivseks pidada. Lisaks tuleb sunnimeetmete kohaldamisel arvestada sotsiaalset konteksti. Videod, milles ametnikud brutaalselt inimest rusikate, jalgade või nuiaga peksavad, saavad iga kord palju meediakajastust ja tagasisidet, tõstatavad ühiskonnas diskussioone ning jätavad politseist ebaprofessionaalse kuvandi. Seda eriti juhul, kui eesmärki ei saavutata või selleks ebaproportsionaalselt palju aega kulub. Pipragaasi ja elektrišokirelva kasutamise videotest puudub vahetu kontakt ja emotsioon, mistõttu näevad olukorrad välja viisakamad, steriilsemad ja professionaalsemad. Võttes arvesse, kui palju koguvad vormikaamerad politseinike tegevuse kohta tagasisidet, ei ole alust arvata, et ebaproportsionaalne sunni kohaldamine on aja jooksul kasvanud.

Samas suri Ameerika Ühendriikides riigi justiitsministeeriumi raporti andmetel 2016.–2020. aastal kinnipidamise käigus keskmiselt 56 korrarikkujat ja sunni kohaldamise järel keskmiselt 482 kinnipeetut aastas (Brooks & Goodison, 2022, p. 11). Organisatsiooni Mapping Police Violence (2023) andmetel suri samal ajaperioodil politseinike käe läbi keskmiselt 1109 inimest aastas. Raportites ei ole võrreldud aastate kohta relvade osakaalu kirjeldavat statistikat esitatud, kuid 2022. aasta näitel kasutati 97%-l ehk 1164 korral surmaga lõppenud juhtudest korrarikkuja kinnipidamiseks tulirelva. Ülejäänud 3%-l ehk 36 korral seostati surma elektrišokirelva, füüsilise jõu või politseisõiduki kasutamisega (Mapping Police Violence, 2023), mis aitab mõista suurusjärke ning tulirelvade ja ohutumate relvade osakaalu letaalsete tagajärgedega kaasustes.

Politseiasutuste kogutud positiivsele statistikale heidavad varju ka Amnesty Internationali (2008, pp. 1; 3) ja New York Civil Liberties Unioni (2011, p. 1) uuringud, millest nähtub, et ajavahemikul 2001–2008 suri elektrišokirelva kasutamise järel enam kui 350 korrarikkujat ning Amnesty Internationali (2012) raportis viidatakse juba enam

kui 500-le surmaga päädinud juhtumile. Amnesty International (2008, pp. 3–4) ja New York Civil Liberties Union toovad oma (2011, pp. 2–3) uuringutes välja, et:

- enamasti olid korrarikkujad narkojoobes ning märkimisväärsel osal esines terviseprobleeme;
- 38 protsendil juhtudest kasutati elektrišokirelvi korduvalt või kasutati elektrišokirelva kombineeritud kõriluku, pipragaasi jt hingamist või verevarustust piiravate meetmetega;
- suuremal osal letaalsete tagajärgedega juhtudest seiskus süda vahetult peale elektrišokirelva kasutamist, ülejäänud surid hiljem arestikambri või haiglas;
- esimese uuringu kohaselt 43 protsendil ja teise uuringu kohaselt 27 protsendil juhtudest tabas vähemalt üks nool rinnaku piirkonda;
- 75 protsendil juhtudest kasutati elektrišokirelva ilma eelneva hoiatuseta;
- 60 protsendil juhtudest ei järgitud ekspertide soovitusi ning 15 protsendil juhtudest hinnati elektrišokirelva kasutamist ebaproportsionaalseks, näiteks 7 protsendil juhtudest olid korrarikkujale juba paigaldatud käeraud;
- 40 protsendil juhtudest kasutati elektrišokirelvi eakate, alaealiste, haigete või joobes isikute vastu.

Kahtlemata on terviseprobleemid sunni kohaldamisel risk, mida tuleb võimalusel arvesse võtta, kuid tihti puudub politseinikel vastav teave või on tekitatud oht või kaitstav hüve terviseprobleemidega kaasnevatest riskidest lihtsalt suuremad. Narkojoove on aga üldjuhul inimese tahe ja valik, mis omakorda tõstab sama statistika näitel tõenäosust, et sunni kohaldamine isiku suhtes on vajalik kolmandate isikute või tema enda kaitseks. Sunnimeetmete kohaldamise kontekstis on narkomaania pigem sotsiaalne probleem, millele tuleb tähelepanu pöörata ja mille ennetamiseks ja ravimiseks tuleb tegutseda teistel tasanditel ning patrullpolitseinikule jääb sellistes kaasustes vaid reageeriv roll.

Relvade korduv kasutamine ja vahetamine on probleemid, mis võivad viidata ametniku ebaprofessionaalsusele, sest ohu tõrjumiseks valitud vahend ja selle kasutamise viis ning intensiivsus peavad tagama eesmärgi saavutamise ehk ohu tõrjumise. Siiski tuleb arvesse võtta iga olukorra tegureid ja dünaamilisust. Kui korrarikkuja teeb sunni kohaldamise takistamiseks kõik endast oleneva, võib olukord areneda ettearvatult ning vahendi vahetamine võib olla hädavajalik. Politseiasutuste praktilise kasutamise statistikast nähtus, et relvade vahetamist ja korduvat kasutamist tuleb ette kõigi relvade puhul ning teiste relvadega isegi sagedamini kui elektrišokirelvaga. Elektrišokirelva korduva kasutamise puhul tuleb lähtuda ekspertide soovitustest seda mitte üle

15 sekundi kasutada (Police Executive Research Forum, Community Oriented Policing Services US Department of Justice, 2011, p. 18). Ühest küljest on 15 sekundit enam kui piisav aeg ohu tõrjumiseks ja korrarikkuja allutamiseks kontrollile. Teisalt tõuseb soovituslikust pikema tsükli kestusega risk, et koormus ja stressitase ületavad keha taluvuse läve ning seeläbi tõuseb tervisekahjustuste risk. Pikemad laengud on ebaprofessionaalsed, ebahumaansed ning neid võib käsitleda isegi piinamisena.

Kõiki südame seiskumisega seotud juhtumeid tuleb vaadelda eraldiseisvalt. Elektrienergia juures tuleb mõista, et see on vahetu, mis tähendab, et surm peab saabuma elektrišokirelva kasutamise ajal või vahetult peale seda. Muul juhul on tõenäoliselt tegemist teistest teguritest tingitud tulemiga, nagu narkojoobest tingitud mürgistus jms.

Statistikast nähtub, et aastate jooksul on rinnaku tabamise tõenäosus vähenenud, mis on nii riskide maandamise kui ka elektrišokirelva efektiivsuse tõstmise kontekstis positiivne trend. See võib tuleneda ametnike paremast väljaõppest ja/või täiustatud sihtimisseedmetest. Noolte tabamist rinnaku piirkonda tuleb vältida, sest seal puuduvad suured kandvad lihasgrupid, mis ründe efektiivselt peataksid. Lisaks katavad rinnakut tihti riided, mis võivad takistada elektriringe tekkimist ning pärssida seeläbi elektrišokirelva efektiivsust. See aga viib relva korduva kasutamise või relva vahetamiseni, mis tõstab eeltoodust nähtuvalt märkimisväärselt vigastuste riski.

Füüsilise jõu ja relvade kasutamise eest hoiatamine on kohustuslik ning näitab ametniku professionaalsust. Üldjuhul peab hoiatusele järgnema aeg ja võimalus rikkumise lõpetamiseks või korraldustele allumiseks. Siiski näeb seadus ette olukorrad, mille puhul võib hoiatamisest loobuda (Korrakaitseseadus, 2014), sest politseitöös esineb olukordi, mis vajavad kiiret sekkumist. Statistikast ei nähtu juhtumi tegureid ega dūnaamikat, mistõttu ei ole selle põhjal võimalik juhtumite õiguspärasuse osas järeldusi teha.

Ekspertide soovitude mittejärgimise osas peeti artiklis silmas hoiatamiskohustuse mittejärgimist, tabamist rinnaku piirkonda, relvade korduvat kasutamist, relvade kasutamist haavatavamate isikute suhtes, elektrišokirelva kasutamist passiivset vastupanu osutavate või juba käeraudades isikute vastu jms. Ekspertide soovitusi tuleb mõista ja järgida õiguslike aluste, olukorra dūnaamika, ametnike arvu, füüsilise võimekuse, varustuse ja väljaõppe kontekstis. Asjaolu, et mingis osas ei järgitud juhtumi lahendamisel ekspertide soovitusi, ei tähenda, et juhtum oli halvasti lahendatud. Näiteks ei pruugi ametnikul tekkida võimalust mujale kui rinnakule sihtimiseks. Olukorras, kus eakas korrarikkuja ametnikku või kolmandat isikut ründab, on tema elektrišokirelvaga ja isegi tulirelvaga mõjutamine igati seaduspärane. Sellistes olukordades tuleb lisaks

proportsionaalsusele ja vähima võimaliku kahju tekitamisele lähtuda ka viimase kaitsevõimaluse äralangemise ennetamise põhimõttest. Ametnik ei pea valima humansemat vahendit olukorras, kus vahendi ebaefektiivselt osutumise korral ei jää talle aega ega võimalust relva vahetamiseks ning korduvaks kasutamiseks. Eelneva valguses paistab uuringu tulemus ekspertide soovitude eiramise osas eesmärgipärase liialdusena. Samas peab ametnik suutma käeraudades isikut kontrollida ka ilma relvi kasutamata. Selliseid juhtumeid on keeruline valesi tõlgendada ning isegi üks juhtum olnuks liiga palju.

Haavatavamate isikute suhtes sunnimeetmete kasutamisel peab alati tavapärasest ettevaatlikum olema ning täiendavaid riske arvesse võtma. Samas ei ole viidatud statistika põhjal võimalik järeldada, kas politsei reageeris uuritud juhtumite puhul üle. Sugu, vanus, haigused ega joobetunnused ei määra ohu astet. Ka joores alaealised ning eakad võivad tulirelva või terariistadega kõrgendatud ohtu põhjustada. Politsei ülesanne on hinnata ohtu suhtes kaitstava hüvega ning valida proportsionaalne viis või vahend ohu tõrjumiseks. Kui oht ei ole suurem kaitstavast õigushüvest, siis ei tohi ametnik sündi kohaldada.

Amnesty International (2008, p. 51) toob oma raportis välja ka eaproportsionaalse elektrišokirelva kasutamise ohu, viidates sealjuures asjaoludele, et elektrišokirelva kasutamine tekitab valu, tsükli kestust on lihtne pikendada ja see ei jäta nahale jälgi. Arusaamatuks jääb, kuidas erineb elektrišokirelv selles osas teistest kasutusel olevatest relvadest. Sõltumata vahendist säilib alati eaproportsionaalselt intensiivse või pika jõu ja relvade kasutamise oht. Vastukaaluks leidub mitmeid varasemalt tehtud uuringuid, kus on leitud, et eaproportsionaalset jõu kasutamist esineb suhtarvuna kõigest sunni kohaldamise juhtumitest äärmiselt harva (Garner *et al.*, 1995, p. 166; Klinger, 1995, p. 180; Garner *et al.*, 1996, p. 5; National Institute of Justice, 1999, pp. 3, 9–10). Teiseks tuleb märkida, et elektrišokirelva kasutamisest jäävad siiski nahale täpid noolte sisenemise kohtadesse või põletusarmid/täpid elektrikaare sisenemise kohtadesse. Kestuse pikendamine on tõesti lihtne nagu kõigi teiste relvade puhul, aga erinevalt pipragaasist ja teleskoopnuiast jäädvustab elektrišokirelv iga nupuvajutuse, tsükli kestuse, tsüklite arvu, selle, kas vooluringe tekkis või mitte, ning kasutamise kuupäeva ja kellaja. (Taser International Inc, 2013; College of Policing, 2015) Lisaks salvestavad PPA-s kasutusel olevad elektrišokirelvad pilti ja heli, mis on omakorda dubleeritud vormikaamera pildi ja heliga (Politsei- ja Piirivalveamet, 2017). Kogutavad andmed muudavad vaidluste korral hilisema uurimise lihtsaks ja kiireks. Kogutavate tõendite detailsusest ja hulgast tulenevalt ei saa elektrišokirelva tahtlikku väärkasutamist soosivaks vahendiks pidada.

Selleks, et tagada elektrišokirelvade õiguspärane, proportsionaalne, efektiivne ja läbipaistev kasutamine, on Executive Research Forum koostöös Community Oriented Policing Services US Department of Justice'iga välja töötanud järgmised soovitusel (Police Executive Research Forum, 2005, pp. 1–5; Police Executive Research Forum, Community Oriented Policing Services US Department of Justice, 2011, pp. 17–23):

- elektrišokirelva kandmisele peab eelnema koolitus ning kandjale peavad olema tagatud iga-aastased jätkukoolitused;
- elektrišokirelvi soovitatakse kanda tulirelvast vastasküljel;
- elektrišokirelvi soovitatakse kasutada distantsilt, ainult aktiivset vastupanu osutavate korrarikkujate vastu ning ainult eesmärgi saavutamiseni. Sealjuures peab ametnik olema valmis relva ebaefektiivseks osutumise korral vahetama, näiteks tulirelva vastu;
- soovitatakse vältida elektrišokirelva kasutamist ühe isiku suhtes enam kui 15 sekundit;
- tungiva vajaduseta ei soovitata elektrišokirelvi kasutada rasedate, vanurite, laste ega nähtavalt haigete isikute peal;
- elektrišokirelva kasutamist tuleb vältida kõrgelt kukkumise ohu korral ning kiirelt liikuvate isikute, nagu jalgratturite ja mopeedijuhtide suhtes;
- elektrišokirelva ei tohi kasutada tule ega plahvatusohu korral ning kasutamisega ei tohi ohtu seada kolmandaid isikuid;
- sihtimisel soovitatakse vältida pea-, kaela- ja intiimpiirkonda ning võimalusel soovitatakse elektrišokirelva kasutada selja tagant;
- vajadusel tuleb korrarikkujale peale kinnipidamist osutada esmaabi või toimetada ta meditsiiniastutusse;
- elektrišokirelva kasutamine tuleb protokollida.

Kui üldjoontes on juhised asjakohased ja põhjendatud, suunavad õiguslikke aluseid järgima ja eeldavad esmaabi andmist ja tõendamist, siis ühe soovitusel osas tekib statistikale ja teadusuuringutele tuginedes küsitavusi. Juhendist ei nähtu, miks soovitatakse elektrišokirelva mitte kasutada rasedate, vanurite, laste ja nähtavalt haigete isikute suhtes. Tekib küsimus, kas nende teleskoopnuiaga löömine või pipragaasiga mõjutamine oleks proportsionaalsem, humaanssem ja ohutum.

Statistika ja teadusuuringud ei muuda üksikjuhtumeid tähtsusetuks. Üksikjuhtumitest on alati midagi õppida, aga statistiliselt on elektrišokirelv võrdluses füüsilisel jõu,

teleskoopnuia ja pipragaasiga efektiivsem ehk aitab ohtu kiiremini tõrjuda, tõrjub ohu suurema tõenäosusega, selle kasutamine toob suhtarvuna kaasa vähem vigastusi nii korrarikkujatele kui ka ametnikele ning on läbipaistvam ehk kasutamist jäädvustatakse mitmekülgset ja on tagantjärele kontrollitav. Eelnevat silmas pidades uuritakse järgmises peatükis PPA-s elektrišokirelvade kasutamise praktikat 2018.–2021. aasta statistika põhjal ning analüüsitakse seda teoreetilise käsitluse kontekstis.

4. ELEKTRIŠOKIRELVA KASUTAMINE PRAKTIKAS

4.1. Uuringu metoodika

Elektrišokirelvade kasutamispunktide hindamiseks kasutati standardiseeritud kontentanalüüsi strateegiat, mis võimaldab tekstide tõlkimist numbrite keelde (Kalmus, 2015) ning muudab kogutud andmed võrreldavaks käsitletud allikatega. Uuringus kasutati sekundaarset andmete kogumise meetodit, mis võimaldab teise uurija poolt teisel eesmärgil kogutud andmete kasutamist ning töötlemist (Give, 2008, p. 803). Andmed koguti PPA 2018.–2021. aasta turvataktika intsidentide analüüsist, mis keskenduvad juhtumite sisulisele uurimisele ning taktikaliste lahenduste parendamisele. Turvataktika intsidentide analüüsi reguleerib PPA peadirektori käskkiri, mis sätestab, et analüüsitakse sündmuseid, mis vastavad järgmistele kriteeriumitele (Analüüsi läbiviimine politsei turvataktika intsidentide kohta, 2015):

1. PPA teenistuja on sooritanud teenistusrelvast lasu, välja arvatud õppe- või treeninglaskmisel;
2. seoses teenistusülesannete täitmisega on PPA teenistuja või teise isiku elu olnud vahetus ohus;
3. muu sündmus, mis on seotud PPA teenistuja poolt vahetu sunni rakendamisega ning võib kujuneda PPA-s või avalikus meedias kõrgendatud tähelepanu osaliseks.

Kuna tegemist on PPA asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud materjalidega, siis tuuakse artiklis uuritud dokumentidest välja ainult eri tegurite, näitajate või asjaolude numbriline esinemiste arv ja osakaal. Iga juhtumit (vigastada saamine, eesmärgi saavutamine jne) käsitleti uuringus ühekordselt ehk kui sama juhtumi puhul tõsteti sama konteksti või sisu esile korduvalt, rõhutamaks selle olulisust või eelneva kokku võtmiseks, siis loeti juhtunut ühekordselt. Süsteemsuse tagamiseks kasutati järgmisi kategooriaid ja koode (vt tabel 1).

Tabel 1. Kategooriad ja koodid

KATEGOORIA	KOODID
Ohutumate relvade kasutamine	Pipragaas Teleskoopnui Elektrišokirelv
Vigastused korrarikujatele	Vigastused puudusid Kerge vigastus Raske vigastus Ei ole teada
Vigastused ametnikele	Vigastused puudusid Kerge vigastus Raske vigastus Ei ole teada
Ohutumate relvade efektiivsus	Korduv kasutamine Teisele vahendile üleminek Eesmärgi saavutamine Ei ole teada
Kasutamise aeg	06.00–12.00 12.00–18.00 18.00–24.00 24.00–06.00
Kasutamise keskkond ja valgustingimused	Õues Hoones Ei ole teada

Juhtumitest otsiti kategooriate alusel välja uuritud nähtuste esinemiste arv. Tulemused summeeriti ning koondati tabelisse lihtsasti võrreldavasse formaati. Uuringus koguti infot politsei teenistusrelvade (pipragaas, teleskoopnui, elektrišokirelv) kasutamise kohta ajavahemikul 01.01.2018 kuni 31.12.2021. Sunni kasutamise all mõeldakse juhtumeid, kus ametnik püüab relvade abil ohu tõrjumiseks isiku tahet murda ning teda seaduskuulekale käitumisele sundida. Näiteks pihustab pipragaasi isikule näkku, lööb nuiaga, laseb isikut elektrišokirelvast ohu (elektrišokirelva puhul kõrgendatud ohu) tõrjumiseks või et sundida isik õigusekuulekale tegevusele. Analüüsi ainult turvataktika intsidentides kajastatud juhtumeid. Reaalselt võis juhtumeid rohkem olla.

Uuringu piirangutena tuleb märkida, et väikesele riigile kohaselt on numbrid väikesed, mistõttu tuleb üldistavate järelduste tegemisel olla ettevaatlik. Arvesse tuleb võtta ka õiguslikke aluseid, mis seavad pipragaasi ja teleskoopnui kasutamisele ning elektrišokirelva kasutamisele õiguslikud piirangud, mis ühest küljest piiravad elektrišokirelva kasutamise võimalusi, kuid teisest küljest viitavad asjaolule, et elektrišokirelva kasutamisega seotud juhtumites on valdavalt ohu tase või kaitstav hüve olnud suuremad kui võrreldavates kaasustes.

4.2. Uuringu tulemused

Tabel 2. Pipragaasi, teleskoopnuia ja elektrišokirelva kasutamine 2018.–2021. a

TEENISTUSRELV	2018	2019	2020	2021	KOKKU
Pipragaas	3	7*	5	6	21
Teleskoopnui	1	1	-	1	3
Elektrišokirelv	1	11*	7*	15	34
Kokku kasutamisi aastas	5	19	12	22	58

* Kolmel korral kasutati teenistusrelva koera suhtes (ühel korral pipragaasi, kahel korral elektrišokirelva). Pipragaasi kasutamine koera suhtes mõju ei avaldanud. Elektrišokirelva kasutamisel saavutati mõlemal korral eesmärk.

Tabelist 2 selgub, et teenistusrelvade kasutamiste üldine arv näitab aastate lõikes tõusvat trendi. Võttes arvesse, et turvataktika intsidentide sisulist analüüsi eeldavate kriteeriumite tõttu ei jõua statistikasse kõik pipragaasi ja teleskoopnuia kasutamise juhtumid, küll aga jõuavad kõik elektrišokirelva kasutamise juhtumid, võib trendi pidada loogiliseks ning selle põhjal ei ole võimalik üldistavaid järeldusi teha. Kui teiste teenistusrelvade kasutamine on aastate lõikes püsinud võrdlemisi stabiilne, siis elektrišokirelva kasutamine on politsei turvataktika intsidentide analüüsidest kajastatud juhtumite näitel tõusvas trendis, ületades kordades teiste loetletud teenistusrelvade kasutamist. Teleskoopnuia kasutamine on minimaalne. Selle põhjuseks võib olla asjaolu, et ametnikke õpetatakse enda ohutuse tagamiseks tööülesannete täitmisel lähtuma distantsireeglist, mis seab piirangud kontaktrelvade kasutamisele. Siinkohal tuleb märkida, et teleskoopnui on võrdluses ainuke vahend, mida tuleb kasutada kontaktis. Samas on teleskoopnui ainuke vahend, mida saab sisuliselt lõputult korduvalt kasutada, mistõttu on see eelistatud vahend massirahutustel.

Tabel 3. Pipragaasi, teleskoopnuia ja elektrišokirelva kasutamisel kaasnenud vigastuste raskusaste korrarikkujate suhtes, kelle vastu teenistusrelva kasutati

TEENISTUSRELV	VIGASTUSED PUUDUSID	KERGE VIGASTUS	RASKE VIGASTUS / SURM	EI OLE TEADA
Pipragaas	16	3	1	1
Teleskoopnui	2	1	-	-
Elektrišokirelv	32	1	1	-
Kokku	50	5	2	1

Tabelist 3 nähtub, et vigastuste suhtarvult tekitas korrarikkujatele kõige vähem vigastusi elektrišokirelva kasutamine. Elektrišokirelva kasutamisel järgnes vigastusi ainult 6%-l juhtumitest, millest 3%-l olid vigastused kerged ja 3%-l rasked või surmavad. Pipragaasi kasutamisel esines kasutamise järel vigastusi 25%-l juhtudest, millest 19%-l juhtumitest olid vigastused kerged ning 6%-l juhtumitest rasked või surmavad. Teleskoopnuia kasutamisel esines kergeid vigastusi 50%-l juhtudest. Raskeid vigastusi ei esinenud. Kahel korral pärast teenistusrelva kasutamist suri isik mõne aja möödudes. Ühel juhul oli tegemist elektrišokirelvaga, teisel juhul pipragaasiga. Selged seosed sunnivahendi kasutamise ja surmade vahel puuduvad. Teisi käsitletud ohte, nagu südamestimulaatori kahjustamine, rabdomüolüüs, kukumisest tekkinud tõsised traumad, süttimised ja plahvatused, uppumine, tundlike piirkondade nooltega tabamine ja sellest tingitud tõsised tervisekahjustused, epilepsiahoo vallandumine ega kolmandate isikute kahjustamine, ei esinenud.

Tabel 4. Pipragaasi, teleskoopnuia ja elektrišokirelva kasutamisel kaasnenud vigastuste raskusaste ametnikele, kes teenistusrelva kasutasid

TEENISTUSRELV	VIGASTUSED PUUDUSID	KERGE VIGASTUS	RASKE VIGASTUS / SURM	EI OLE TEADA
Pipragaas	14	7	-	-
Teleskoopnui	2	1	-	-
Elektrišokirelv	31	3	-	-
Kokku	47	11	-	-

Tabelist 4 selgub, et keskmine vigastuste tõenäosus ametnikele oli 19%. Sealjuures oli pipragaasi ja teleskoopnuia kasutamisel vigastuste tõenäosus ametnikele 33%. Lisaks sai pipragaasi kasutamise tagajärjel gaasiärrituse kahel korral politseinik ja ühel korral kolmas isik. Vigastuste suhtarvult said kõige vähem vigastusi – vastavalt 9%-l juhtudest – ametnikud, kes kasutasid isiku mõjutamisel elektrišokirelva. Kõigil juhtudel olid vigastused kerged. Vigastada saamise tõenäosus võib olla seotud distantsi ning ametnike ohutajuga ja ilmestada, miks ametnikud elektrišokirelva juhtumite lahendamisel eelistavad.

Tabel 5. Pipragaasi, teleskoopnua ja elektrišokirelva kasutamise efektiivsus

RELV	KORDUV KASUTAMINE	TEISELE VAHENDILE ÜLEMINEK	EESMÄRGI SAAVUTAMINE	EI OLE TEADA
Pipragaas	10	10	6	2
Teleskoopnui	2	1	1	-
Elektrišokirelv	8	1	28	1
Kokku	20	12	35	3

Tabelist 5 selgub, et kokku kasutati relva 67 korral, millest 35 korral saavutati eesmärk relva esmakordsel kasutamisel. See teeb keskmiseks efektiivsuse protsendiks 52%. Teistel juhtudel oli vaja relva korduvalt kasutada või vahetada. Pipragaasi kasutamist iseloomustab suhteliselt suurem korduvate kasutuste arv ja teisele sunnivahendile või teenistusrelvale üleminek. Pipragaasi kasutamine täitis eesmärgi 23%-l juhtudest. Lisaks nähtus uuringust, et seitsmel korral vahetati pipragaas elektrišokirelva vastu, mis kuuel korral aitas eesmärgi saavutada. Kahel korral vahetati pipragaas teleskoopnua vastu. Ühel juhul võeti välja tulirelv, mis rahustas olukorra. Teleskoopnui täitis eesmärgi 25%-l juhtudest. Teleskoopnua kasutati korduvalt kahel korral, millest ühel korral vahetati vahendit ja kasutati pipragaasi, mis ei viinud eesmärgi saavutamiseni. Elektrišokirelva kasutamine aitas eesmärgi saavutada 76%-l juhtudest. Elektrišokirelva puhul tulistati viiel korral teine laeng, sest esimene laeng ei tabanud või ei tekkinud vooluringet. Ühel korral lasti mõlemad laengud mööda. Sel juhul vooluringet ei tekkinud ning eesmärki ei saavutatud. Ühel korral kasutati järgnevalt füüsilist jõudu (ei ole teenistusrelv), ühel puhul vahetati tegutsemistaktikat.

Tabel 6. Pipragaasi, teleskoopnua ja elektrišokirelva kasutamise aeg

RELV	06.00–12.00	12.00–18.00	18.00–24.00	24.00–06.00	EI OLE TEADA
Pipragaas	1	4	7	1	7
Teleskoopnui	1	-	1	-	1
Elektrišokirelv	1	3	10	7	13
Kokku	3	7	18	8	21

Kaasusest ei nähtunud juhtumi kellaaega 21 korral. Märgitud kellaaajaga teenistusrelva kasutamisi toimus kõige rohkem ajavahemikul 18.00–24.00 (18 korral). Järgnesid väikeste vahedega ajavahemikud 24.00–06.00 (8 korral) ja 12.00–18.00 (7 korral). Kõige

vähem teenistusrelva kasutamisi toimus ajavahemikul 06.00–12.00. Tabelist 6 nähtub veel, et enamasti kasutatakse relvi hämaral ja pimedal ajal.

Tabel 7. Pipragaasi, teleskoopnui ja elektrišokirelva kasutamise koht

RELVA	ÕUES	HOONES	EI OLE TEADA
Pipragaas	11	9	1
Teleskoopnui	1	2	-
Elektrišokirelv	15	17	2
Kokku	27	28	3

Tabelist 7 nähtub, et enam kui pooltel juhtudel leiab teenistusrelva kasutamine aset hoonetes, mis tähendab üldjuhul tehisvalguse olemasolu. Samas seavad kitsad ruumid piiranguid optimaalse distantsi ja sihtimispunkti valimisel ning annavad korarikujale võimaluse seinte, uste, mööbli jms taha varjumiseks. Ühtlasi pärsivad kitsad olud ametnike taktikalisi võimalusi, näiteks piiravad võimalust elektrišokirelva selja tagant kasutada ja nii kaob ka võimalus ekspertide soovitusi järgida.

Tabel 8. Pipragaasi, teleskoopnui ja elektrišokirelva kasutamise valgusolud

RELVA	HÄMAR/PIME	VALGE	EI OLE TEADA
Pipragaas	7	7	7
Teleskoopnui	1	1	1
Elektrišokirelv	10	13	11
Kokku	18	21	19

Kuigi tabelist 6 selgus, et teenistusrelvade kasutamise aeg on kõige suurem õhtusel ajal, kus looduslik valgusfoon on hämar, siis hoonetes kasutamise puhul (tabel 8) mängib rolli kunstvalguse olemasolu. Üldistatult nähtus uuringust, et valgusolud jagunevad teenistusrelvade kasutamisel võrdselt — pooled korrad hämaras või pimedas ja pooled korrad valges või valgustatud keskkonnas. Siinkohal sobib märkida, et tabelis loetletud teenistusrelvadest on ainuke valgusallikat (lamp) omav relv elektrišokirelv, mis annab relvale kasutamise eelise pimedas.

4.3. Järeldused ja ettepanekud

Artikli eesmärk on avada elektrišokirelvade kasutamise praktikat ning analüüsida, kas elektrišokirelvade kasutamist tuleks laiendada. Selles peatükis võrreldakse uuringu tulemusi teoreetilise käsitlusega ning arutletakse, kas elektrišokirelvade kasutamise lisapiirangud vajavad muutmist.

Statistika ei ole küll sirgjooneline ja seda on piiratud mahu, kuid alates 2018. aastast võib täheldada elektrišokirelvade kasutamise tõusvat trendi (Politsei- ja Piirivalveamet, 2019, Politsei- ja Piirivalveamet, 2020, Politsei- ja Piirivalveamet, 2021, Politsei- ja Piirivalveamet, 2022). Sama trend nähtus kõigis käsitletud elektrišokirelva kasutusele võtnud riikide või politseiasutuste statistikast (Mesloh *et al.*, 2008, pp. 92–93, White & Ready, 2009, p. 246; Rikander, 2017, p. 126; Dymond, 2020b, p. 401). Saab järeldada, et sarnaselt võrreldud riikidele on Eesti ametnikud elektrišokirelva hästi vastu võtnud.

Selgitamaks, kas elektrišokirelva kasutamise tõusev trend on ühiskonna aspektist positiivne või negatiivne, uuriti järgmiseks vigastuste järgnemise tõenäosust korra-rikkujale. Elektrišokirelva kasutamisel oli vigastuste tõenäosus 6%, gaasirelva puhul 25% ja teleskoopnuia kasutamisel 50%. Kui suurusjärgud mõnevõrra erinesid, siis tulemuste järjestus oli sama, mis Holder Jr *et al.* (2010, pp. 6–7) korraldatud uuringus. Sellega leiti kinnitust, et vigastuste järgnemise tõenäosus on elektrišokirelva kasutamise korral kõige väiksem ning teleskoopnuia kasutamise korral kõige suurem.

Järgmiseks uuriti elektrišokirelva kasutamise tõusva trendi mõistmiseks ametnike vigastada saamise tõenäosust. Sarnaselt Holder Jr *et al.* (2010, pp. 6–7) uuringuga leiti, et ametnikul on väiksem tõenäosus saada vigastusi elektrišokirelva kui pipragaasi või teleskoopnuia kasutamisel. Seda võib selgitada teoorias käsitletud elektrišokirelva tööpõhimõtte, kui vaadelda seda praktika kontekstis. Erinevalt pipragaasist ja teleskoopnuia, mis mõjutavad kesknärvisüsteemi, mõjutab elektrišokirelv mootorset närvisüsteemi. See on aga oluline eelis, sest enamasti kasutatakse relvi joores isikute mõjutamiseks (Amnesty International, 2008, p. 3; New York Civil Liberties Union, 2011, p. 2). Meelemürgid aga mõjutavad kesknärvisüsteemi talitust ning tõstavad valuläve, mis omakorda pärsib pipragaasi ja teleskoopnuia efektiivsust osaliselt või täielikult või pikendab mõju avaldumiseks kuluvat aega. Kui vahend ei mõju või ei mõju piisavalt kiiresti, siis see tähendab konflikti kestuse pikenemist, mis tõi Mesloh *et al.* (2008, p. 67) uuringu näitel kaasa rohkem vigastusi. Seega võib oluliseks trendi kujundavaks põhjuseks olla elektrišokirelva efektiivsus, mis aitab ametnikul enda ja kolleegi ohutust tagada.

Teesile kinnituse leidmiseks uuriti järgnevalt elektrišokirelva efektiivsust. Uuringust nähtus, et elektrišokirelvaga on eesmärgi saavutamine enam kui poole tõenäolisem kui pipragaasi või teleskoopnuiaga. Sarnaselt Mesloh *et al.* (2008, p. 67) uuringu tulemustele leiti, et pipragaasi või teleskoopnuia kasutamist tuleb suurema tõenäosusega korrata või ebaefektiivseks osutunud kasutamise järel relva vahetada ja/või korduvalt kasutada. Samuti tuli uuringust välja seos relvade korduva kasutamise ja vigastuste järgnemise vahel. Mõlemal juhul, nii ametnike kui ka korrarikkujate näitel, oli vigastuste saabumise tõenäosus suurem just pipragaasi ja teleskoopnuia kasutamise korral. Uuringu tulemustest saab järeldada, et ebaefektiivsele relva kasutamisele järgnes korduv kasutamine ning konflikti kestuse pikenemine, mis omakorda tõi kaasa rohkem vigastusi. Sellega leiab kinnitust tees, et relva valikul on efektiivsus oluline tegur ning võib-olla isegi primaarne argument, miks ametnikud elektrišokirelva eelistavad.

Lisaks uuriti elektrišokirelva kasutamise aega, kohta ja valgusolusid. Uuringust nähtus, et valgustingimused jaotuvad valge ja hämara või pimedada keskkonna vahel umbes pooleks ning enam kui pooltel juhtudel kasutatakse relvi siseruumides, mis võib hingamist häiriva lõhna tõttu pärssida gaasirelva kasutamise võimalust ning ühtlasi liikumist piiravate objektide tõttu takistada ekspertide soovitude järgimist elektrišokirelva kasutamisel.

Võttes arvesse proportsionaalsuse põhimõtet, mille kohaselt peab ametnik valima vahendi, mis on efektiivne, kuid samas põhjustab vähimat võimalikku kahju ning kujutab kaitstavast hüvest väiksemat ohtu (Korralduseseadus, 2014), paistab uuringu tulemustele tuginedes, et elektrišokirelv on domineerivalt kõige ohutum valik. Seda nii korrarikkujale tekitatavate vigastuste kontekstis, aga ka ametnike ohutust arvestades.

Võttes arvesse proportsionaalsuse põhimõtet, et aktiivsete sunnimeetmete kohaldamine peab lõppema eesmärgi saavutamise (Korralduseseadus, 2014), on elektrišokirelv kõige proportsionaalsem vahend. Tõesti, seaduses on mõeldud aktiivset relvade kasutamist ehk seaduse silmis lõpeb pipragaasi kasutamine viimase nupule vajutamise ja teleskoopnuia kasutamine viimase löögiliigutusega. Samas ei ole vahetu sund karistus. Valu ja ebamugavuse tekitamine peab olema eesmärgipärane ja vahetu ning kestma ainult eesmärgi saavutamiseni. Politsei kasutuses olevatest relvadest on see võimalik ainult elektrišokirelvaga. Õigusloome kujundamisel ei ole õige jätta arvesse võtmata sunnivahendite kohaldamisele järgnevat valu ja ebamugavust, mis kestab pipragaasi näitel tunde ning teleskoopnuia kasutamise järel päevi, kui politsei varustuses on olemas relv, mille mõju on vahetu ja millelega on võimalik eesmärki kiiremini ja ohutumalt saavutada ning eesmärgi saavutamisele järgnevat valu ja ebamugavust ära hoida.

Kindlasti ei ole elektrišokirelv universaalne vahend kõigi olukordade lahendamiseks. Teoriast nähtus, et erinevatest keskkonnast tingitud ohtudest tulenevalt ei ole elektrišokirelva kasutamine alati võimalik. Sama kehtib ka teiste relvade ja keskkondade kohta. Igal relval on omad eelised ning kasutamise kaasnivad ohud. Nii peab ametnik kõiki teadaolevaid olukorra tegureid arvesse võttes tegema parima võimaliku valiku sealjuures iseennast ohtu seadmata.

Tuginedes viidatud uuringutele ning Politsei- ja Piirivalveameti kasutuspraktikale, on elektrišokirelv kõige efektiivsem ja ohutum kasutuses olev teenistusrelv. Tehtud uuringule tuginedes võib väita, et kehtivas korrakaitseasutuses on § 7 ehk proportsionaalsuse põhimõtte ja § 80 ehk elektrišokirelva kasutamise piirangute vahel õiguslik konflikt, mis ei võimalda ametnikel igakordselt kõige efektiivsemat ja ohutumat vahendit valida ning proportsionaalsuse põhimõtte järgimine isiku vahetu mõjutamise osas kuni eesmärgi saavutamiseni sõltub tõlgendusest ega ole praktikas täies ulatuses tagatud. Uuringu tulemustest lähtuvalt tuleb elektrišokirelva kasutamise täiendavaid piiranguid leevendada, näiteks § 80 kehtetuks tunnistada. Muudatusega ühtlustuvad elektrišokirelva kasutamise piirangud pipragaasi ja teleskoopnuia kasutamisega ning ametnikud saavad tulevikus relva valida proportsionaalsuse põhimõtet terviklikult järgides. Ühtlasi aitab muudatus tõsta efektiivsusprotsenti sunni kohaldamisel ja vähendada ohuolukorra ajalist kestust ning vigastuste osakaalu nii korrarikkujatele kui ka ametnikele.

KOKKUVÕTE

Artikli eesmärk oli avada elektrišokirelvade kasutamise praktikad ning analüüsida, kas elektrišokirelvade kasutamist tuleks laiendada. Selleks käsitleti proportsionaalsuse õigusteooriat, elektrišokirelva kasutamise seonduvaid ohte, kasutamise praktikad maailmas, elektrišokirelvade kasutamise seotud probleeme ning kasutamisele seatud soovitusi. Seejärel uuriti Politsei- ja Piirivalveameti elektrišokirelva kasutamise praktikad ning võrreldi seda varem kogutud statistikaga ning täheldatud ohtudega. Järeldati, et elektrišokirelva kasutamise tõusev trend ei kujuta endast ohtu ning aitab ametnikel enda ohutust tagades sunni kohaldamist nõudvaid olukordi efektiivsemalt ning korrarikkujale ohutumalt lahendada. Artiklis leiti, et kehtivas korrakaitseasutuses on proportsionaalsuse põhimõtte ja elektrišokirelva kasutamise piirangute vahel õiguslik konflikt, mis ei võimalda ametnikel alati kõige efektiivsemat ja ohutumat vahendit valida. Sellega seoses leiti, et elektrišokirelvade kasutamist tuleks laiendada ja selleks tehti ettepanek korrakaitseasutuse § 80 kehtetuks tunnistada. Muudatusega ühtlustuvad elektrišokirelva kasutamise piirangud pipragaasi ja teleskoopnuia

kasutamisega ning ametnikud saavad tulevikus relva valida proportsionaalsuse põhimõtet terviklikult järgides. Ühtlasi aitab muudatus tõsta efektiivsusprotsenti sunni kohaldamisel ja vähendada ohuolukorra ajalist kestust ning vigastuste osakaalu nii korrarikujatele kui ka ametnikele.

Teema uurimise jätkamiseks saab uurida elektrišokirelvade kasutamisega seotud trende mõne aasta jooksul peale seadusemuudatuse jõustumist. Valdkonna laialdasemaks uurimiseks saab korraldada uuringu teenistusrelvade kasutamise statistiliste erisuste osas seoses piirkonna, isiku profiili, rahvuse ja muude demograafiliste andmetega.

HANNES HAAV

Sisekaitseakadeemia, Politsei- ja Piirivalvekolledži nooremlektor

E-post: hannes.haav@sisekaitse.ee

Hannes Haav omandas magistrikraadi Sisekaitseakadeemias 2018. aastal. Hannes on töötanud Politsei- ja Piirivalveametis kiirreageerijana ning turvataktikalise erietvalmistuse teenuse omanikuna. Rahvusvahelisel tasandil on ta osalenud FRONTEXi tsiviilmissioonidel Kreekas ja Hispaanias. Lisaks on Hannes personaaltreener ja toitumisenõustaja, kes aitab inimestel füüsilisi võimeid arendada ning kehakoostist ja teisi tervisenäitajaid parandada.

OLIVER PURIK

Sisekaitseakadeemia, Politsei- ja Piirivalvekolledži turvataktika õppetooli juhataja, lektor

E-post: oliver.purik@sisekaitse.ee

Oliver Purik omandas magistrikraadi 2013. aastal Sisekaitseakadeemias. Oliver on töötanud politseis alates 1994. a eri ametikohtadel. Üheks südamelähedasemaks tegevuseks on õpetamine turvataktika ja relvastuse valdkonnas. Oliver on pikalt õpetanud politseiametnikke PPA-s ja Sisekaitseakadeemias, samuti välismissioonil Iraagi politseiametnikke.

JAAK KIVISTE

Politsei- ja Piirivalveamet, eriettevalmistuse ja taktikalise varustuse grupi juht, turvataktikalise eriettevalmistuse teenuse omanik

E-post: jaak.kiviste@politsei.ee

Jaak Kiviste omandas magistrikraadi Tallinna Tehnikaülikoolis 2009. aastal. Jaak on töötanud politseis 1997. aastast, sealhulgas politsei turvataktika valdkonna juhina ja Sisekaitseakadeemia turvataktika õppetooli juhina. Tema kaasabil on valminud korrakaitseeaduse kommenteeritud väljaanne ja politseiametniku käsiraamat. Lisaks on Jaak korrakaitse taktika ja õiguse valdkonnas aktiivne koolitaja nii politseis kui ka koostööpartnerite juures.

KASUTATUD ALLIKAD

- Alpert, G. & Dunham, R. G., 2010. Policy and Training Recommendations Related to Police Use of CEDs: Overview of Findings From a Comprehensive National Study. *Police Quarterly*, 3(13), pp. 235–259.
- Amnesty International, 2008. *Less than lethal? The use of stun weapons in US law enforcement*, London: Amnesty International.
- Amnesty International, 2012. *Amnesty International Urges Stricter Limits on Police Taser Use as U.S. Death Toll Reaches 500*. London: Amnesty International.
- Analüüsi läbiviimine politsei turvataktika intsidentide kohta* (2015) Politsei- ja Piirivalveamet käskkiri nr 1.1-1/191.
- AXON, 2020. *TASER X2 CEW User Manual*. [s.l.]: AXON.
- AXON, 2023. How Safe Are TASER Weapons?. AXON. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://global.axon.com/how-safe-are-taser-weapons> [Kasutatud 29.03.2023].
- Brewer, J. E. & Kroll, M. W., 2009. Field Statistics Overview. Rmt: J. D. Ho & M. W. Kroll, toim-d *TASER® Conducted Electrical Weapons Physiology, Pathology, and Law*. New York: Springer Science+Business Media, LLC, pp. 283–300.
- Brooks, C. & Goodison, S. E., 2022. *Federal Deaths in Custody and During Arrest, 2020 – Statistical Tables*. [s.l.]: U.S. Department of Justice Office of Justice Programs Bureau of Justice Statistics.
- Bui, E. T., Sourkes, M. & Wennberg, R., 2009. Generalized tonic-clonic seizure after a taser shot to the head. *CMAJ*, 180(6), pp. 625–626.
- Case of Šilih v. Slovenia* (2009) European Court of Human Rights.
- Case of Uzun v. Germany* (2010) European Court of Human Rights.
- College of Policing, 2015. *x26 TASER Lead Instructor Course*. Cheshire: College of Policing.
- Dawes, D. M., Ho, J. D., Cole, J. B., Reardon, R. F., Lundin, E. J., Terwey, K. S., Falvey, D. G. & Miner, J. R., 2010a. Effect of an Electronic Control Device Exposure on a Methamphetamine-intoxicated Animal Model. *Academic Emergency Medicine*, 17(4), pp. 436–442.
- Dawes, D. M., Ho, J. D., Reardon, R. F. & Miner, J. R., 2010b. The cardiovascular, respiratory, and metabolic effects of a long duration electronic control device exposure in human volunteers. *Forensic Science, Medicine, and Pathology*, 6(4), pp. 268–274.
- Defence Scientific Advisory Council Sub-Committee on the Medical Implications of Less-Lethal Weapons (DOMILL), 2012. *Statement on the Medical Implications of Use of the Taser X26 and M26 Less-Lethal Systems on Children and Vulnerable*

- Adults*. [s.l.]: Defence Scientific Advisory Council Sub-Committee on the Medical Implications of Less-Lethal Weapons.
- Dymond, A., 2020a. Towards a socio-technical understanding of discretion: a case study of Taser and police use of force. *An International Journal of Research and Policy*, 30(9), pp. 998–1012.
- Dymond, A., 2020b. ‘Taser, Taser’! Exploring factors associated with police use of Taser in England and Wales. *An International Journal of Research and Policy*, 30(4), pp. 396–411.
- Eesti Vabariigi põhiseadus* (1992) RT 1992, 26, 349.
- Fedorov, V. V., Livshitz, L., Kostecky, G. & Efimov, I. R., 2009. Electroporation of Cardiac and Nerve Cells. Rmt: M. W. Kroll & J. D. Ho, toim-d *TASER® Conducted Electrical Weapons: Physiology, Pathology, and Law*. New York: Springer, pp. 187–200.
- Fish, R. M. & Geddes, L. A., 2001. Effects of stun guns and tasers. *The Lancet*, 358(9283), pp. 687–688.
- Fox, A. W. & Payne-James, J. J., 2012. Conducted energy devices: pilot analysis of (non-)attributability of death using a modified Naranjo algorithm. *Forensic Science International*, 223(1-3), pp. 261–265.
- Gapsis, B. C., Hoang, A., Nazari, K. & Morcos, M., 2017. Ocular manifestations of TASER-induced trauma. *Trauma Case Reports*, ed 12, pp. 4–7.
- Garner, J. H., Schade, T., Hepburn, J. & Buchanan, J., 1995. Measuring the continuum of force used by and against the police. *Criminal Justice Review*, 20(2), pp. 146–168.
- Garner, J., Buchanan, J., Schade, T. & Hepburn, J., 1996. *Understanding the use of force by and against the police*. Washington, D.C.: National Institute of Justice.
- Gerber, M. M. & Jackson, J., 2016. *Justifying violence: legitimacy, ideology and public support for police use of force*. London: The London School of Economics and Political Science.
- Give, L. M., 2008. *Sage encyclopedia of qualitative methods*. California: SAGE Publications, Inc.
- Harris, T., 2001. *How Stun Guns Work*. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://electronics.howstuffworks.com/gadgets/other-gadgets/stun-gun.htm> [Kasutatud 28.10.2023].
- Herre, B., Samborska, V., Ritchie, H., Hasell, J., Mathieu, E. & Roser, M., 2022. *Terrorism*. [s.l.]: Our World In Data.
- Ho, J. D., 2009. Serum and Skin Effects of CEW Application. Rmt: M. W. Kroll & J. D. Ho, toim-d *TASER® Conducted Electrical Weapons: Physiology, Pathology, and Law*. New York: Springer Science+Business Media, LLC, pp. 143–152.

- Ho, J. D., Miner, J. R., Lakireddy, D. R., Bultman, L. L. & Heegaard, W. G., 2006. Cardiovascular and physiologic effects of conducted electrical weapon discharge in resting adults. *Academic Emergency Medicine*, 13(6), pp. 589–595.
- Ho, J. D., Dawes, D. M., Heegaard, W. G., Calkins, H. G., Moscati, R. M. & Miner, J. R., 2009. Absence of electrocardiographic change after prolonged application of a conducted electrical weapon in physically exhausted adults. *The Journal of Emergency Medicine*, pp. 1–6.
- Ho, J. D., Dawes, D. M., Heegaard, W. G., Calkins, H. G., Moscati, R. M. & Miner, J. R., 2011. Absence of electrocardiographic change after prolonged application of a conducted. *The Journal of Emergency Medicine*, 41(5), pp. 466–472.
- Ho, J. D., Dawes, D. M., Chang, R. J., Nelson, R. S. & Miner, J. R., 2014. Physiologic effects of a new-generation conducted electrical weapon on human volunteers. *The Journal of Emergency Medicine*, 46(3), pp. 428–435.
- Holder Jr, E. H., Robinson, L. O. & Laub, J. H., 2010. Police Use of Force: The Impact of Less-Lethal Weapons and Tactics. *National Institute of Justice*, ed 267, pp. 1–36.
- Holder Jr, E. H., Robinson, L. O. & Laub, J. H., 2011. *Police Use of Force, Tasers and Other Less-Lethal Weapons*, Washington: National Criminal Justice Reference Service.
- Home Office, 2022. Police use of firearms statistics, England and Wales, April 2021 – March 2022. GOV.UK. [Võrgumaterjal] Leitav: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1089194/police-use-firearms-statistics-england-and-wales-april-2021-to-march-2022-tables.ods [Kasutatud 02.02.2023].
- International Association of Chiefs of Police, 2005. *Electro-Muscular Disruption Technology: A Nine-Step Strategy for Successful Deployment*. Washington: International Association of Chiefs.
- Jauchem, J. R., Sherry, C. J., Fines, D. A. & Cook, M. C., 2006. Acidosis, lactate, electrolytes, muscle enzymes, and other factors in the blood of *Sus scrofa* following repeated TASER exposures. *Forensic Sci Int*, 161(1), pp. 20–30.
- Kalmo, H. & Kask, O., 2020. *Eesti Vabariigi Põhiseadus: Kommenteeritud väljaanne*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://pohiseadus.ee/sisu/3482/paragrahv_11 [Kasutatud 04.03.2023].
- Kalmus, V., 2015. Standardiseeritud kontentanalüüs. *Tartu Ülikool*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://samm.ut.ee/kontentanalyyis>. [Kasutatud 05.05.2023].
- Karistusseadustiku § 872 põhiseaduslikkuse kontroll* (2011) Riigikohus.

- Klinger, D. A., 1995. The Micro-Structure of Nonlethal Force: Baseline Data from an Observational Study. *Criminal Justice Review*, 20(2), pp. 169–186.
- Korralitseseadus* (2014) RT I, 22.03.2011, 4.
- Kroll, M. W., 2011. TASER® Conducted Electrical Weapons. Rmt: M. M. Stark, toim *Clinical Forensic Medicine*. London: Humana Press, pp. 233–276.
- Kroll, M. W. & Brave, M. A., 2018. TASER – Conducted Electrical Weapons. Rmt: D. L. Ross & G. M. Vilke, toim-d *Guidlines for Investigating Officer-involved Shootings, Arrest-Related deaths, and Deaths in Custody*. New York: Routledge, pp. 246–271.
- Kroll, M. W., Wetli, C. V. & Williams, H. E., 2016. Fatal traumatic brain injury with electrical weapon falls. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, ed 43, pp. 12–19.
- Kroll, M. W., Ritter, M. B., Kennedy, E. A., Silverman, N. K., Shinder, R., Brave, M. A. & Williams, H. E., 2018. Eye injuries from electrical weapon probes: Incidents, prevalence, and legal implications. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, ed 55, pp. 52–57.
- Laaring, M., Pars S., Kranich, H., Nuka, E., Kiviste, J., Mikiver, M., Roosve, T. & Vanaisak, Ü., 2017. *Korralitseseadus. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Laima, S., Fomin, D., Jasulaitis, A., Andriuškevičiūtė, G., Chmieliauskas, S., Sabaliauskas, V. & Sergejevas, V., 2014. The effect of conducted electrical weapons on the human body. *Acta Medica Lituanica*, 21(2), pp. 73–79.
- Lakkireddy, D., Khasnis, A., Antenacci, J., Ryshcon, K., Chung, M. K., Wallick, D., Kowalewski, W., Patel, D., Mlcochoca, H., Kondur, A., Vacek, J., Martin, D., Natale, A. & Tchou, P., 2007. Do electrical stun guns (TASER-X26) affect the functional integrity of implantable pacemakers and defibrillators?. *EP Europace*, 9(7), pp. 551–556.
- Lietuvos Respublikos policijos Istatymas* (2023) Lietuvos Respublikos Seimas.
- Mapping Police Violence, 2023. *Mapping Police Violence*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://policeviolencereport.org/> [Kasutatud 28.10.2023].
- Mesloh, C., Henych, M. & Wolf, R., 2008. *Less Lethal Weap. on Effectiveness, Use of Force, and Suspect & Officer Injuries: A Five-Year Analysis*. [s.l.]: U.S Department of Justice.
- Mesloh, C., Henych, M. & Wolf, R., 2009. Conducted Electrical Weapons and Resolution of Use-of-Force Encounters. Rmt: M. W. Kroll & J. D. Ho, toim-d *TASER® Conducted Electrical Weapons: Physiology, Pathology, and Law*. New York: Springer Science+Business Media, LLC, pp. 23–40.

- Meyer, G., 2009. Conducted Electrical Weapons: A User's Perspective. Rmt: *TASER® Conducted Electrical Weapons: Physiology, Pathology, and Law*. New York: Springer Science+Business Media, pp. 1–9.
- Moscato, M. & Cloud, S., 2009. Rhabdomyolysis. Rmt: M. W. Kroll & J. D. Ho, toim-d *TASER® Conducted Electrical Weapons: Physiology, Pathology, and Law*. New York: Springer Science+Business Media, LLC, pp. 163–166.
- Moscato, R., Ho, J. D., Dawes, D. M. & Miner, J. R., 2010. Physiologic effects of prolonged conducted electrical weapon discharge in ethanol intoxicated adults. *The American Journal of Emergency Medicine*, 28(5), pp. 582–587.
- National Institute of Justice, 1999. *Use of force by the police: Overview of national and local data*, Washington, D. C.: U.S. Department of Justice.
- New York Civil Liberties Union, 2011. *Taking Tasers Seriously: The Need for Better Regulation of Stun Guns in New York*, New York: New York Civil Liberties Union.
- Nõges, K., 2014. *Mittetulirelva kasutamise hädakaitses*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Ordog, G. J., Wasserberger, J., Schlater, T. & Balasubramaniam, S., 1987. Electronic gun (Taser®) injuries. *Annals of emergency medicine*, 16(1), pp. 73–78.
- Ots, M., 2023. Siseministerium tahab politseile laiemaid õigusi taseri kasutamiseks. *Eesti Rahvusringhääling*.
- Panescu, D. & Stratbucker, R., 2009. Current Flow in the Human Body. Rmt: M. W. Kroll & J. D. Ho, toim-d *TASER® Conducted Electrical Weapons: Physiology, Pathology, and Law*. New York: Springer Science+Business Media, LLC, pp. 63–84.
- Police and Criminal Evidence Act 1984 (2023)* United Kingdom.
- Police Executive Research Forum, 2005. *PERF Conducted Energy Device Policy and Training Guidelines for Consideration*, Washington D.C.: Police Executive Research Forum.
- Police Executive Research Forum, Community Oriented Policing Services US Department of Justice, 2011. *Electronic Control Weapon Guidelines*, Washington, D. C.: Police Executive Research Forum; Community Oriented Policing Services US Department of Justice.
- Poliisilaki (2023) 22.7.2011/872*.
- Politsei- ja Piirivalveamet, 2017. *Politseitöös vormikaamera kasutamise kontseptsioon*. Tallinn: Politsei- ja Piirivalveamet.
- Politsei- ja Piirivalveamet, 2018. *Elektrišokirelvade algkoolitus politseiametnikele*. Tallinn: Politsei- ja Piirivalveamet.

- Politsei- ja Piirivalveamet, 2019. *Politsei turvataktika intsidendid 2018: II poolaasta*. Tallinn: Politsei- ja Piirivalveamet.
- Politsei- ja Piirivalveamet, 2020. *Politsei turvataktika intsidendid 2019*. Tallinn: Politsei- ja Piirivalveamet.
- Politsei- ja Piirivalveamet, 2021. *Politsei turvataktika intsidendid 2020*. Tallinn: Politsei- ja Piirivalveamet.
- Politsei- ja Piirivalveamet, 2022. *Politsei turvataktika intsidendid 2021*. Tallinn: Politsei- ja Piirivalveamet.
- Pärnu Maakohtu 24. aprilli 2013. aasta määrus tsiviilasjas nr 2-10-39828* (2014) Riigikohus.
- Reisig, M. D. & Parks, R. B., 2000. Experience, quality of life, and neighborhood context: A hierarchical analysis of satisfaction with police. *Justice Quarterly*, 3(17), pp. 607–630.
- Relvaseadus* (2002) RT I 2001, 65, 377.
- Rikander, H., 2017. *The Use of Electroshock Weapons by the Finnish Police in 2016*, [s.l.]: [s.n.].
- Sayegh, R. R., Madsen, K. A., Adler, J. D., Johnson, M. A. & Mathews, M. K., 2012. *Diffuse retinal injury from a non-penetrating TASER dart*. [s.l.]: Springer-Verlag.
- Sibrits, S., 2021. *Elektrišokirelva kasutamise õiguslik regulatsioon Eestis ja Selle rakendamise praktikas*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Siseministeerium, 2023. *Korralduse VTK teemade jaotus*. [s.l.]: [s.n.].
- Sweeney, J. D., 2009. Transcutaneous Muscle Stimulation. Rmt: M. W. Kroll & J. D. Ho, toim-d *TASER® Conducted Electrical Weapons: Physiology, Pathology, and Law*. New York: Springer Science+Business Media, pp. 51–62.
- Tallinna Ringkonnakohtu taotlus tunnistada käibemaksuseaduse § 18 lg 8 teine lause kehtetuks* (2002) Riigikohus.
- Tartu Halduskohtu taotluse tunnistada kehtetuks alkoholiseaduse § 19 lg 1 p 2, läbi vaatamine* (2000) Riigikohus.
- Taser International Inc, 2013. *TASER: Protect Life*. [s.l.]: Taser International Inc.
- TASER International, 2003. *Advanced TASER M26: Field Report Analysis*. [s.l.]: TASER International.
- The Home Affairs Committee, 2011. *Police use of Tasers: Fifth Report of Session 2010–11*, London: House of Commons.
- Vanga, S. R., Vacek, J. L., Berenbom, L. & Lakkireddy, D. R., 2009. Conducted Electrical Weapons and Implantable Cardiac Devices. Rmt: M. W. Kroll & J. D. Ho, toim-d

TASER® Conducted Electrical Weapons: Physiology, Pathology, and Law. Kansas City: Springer Science+Business Media, LLC, pp. 223–234.

Volokh, E., 2009. Nonlethal Self-Defense, (Almost Entirely) Nonlethal Weapons, and the Rights to Keep and Bear Arms and Defend Life. *Stanford Law Review*, 62(1), pp. 199–255.

Wetli, C. V., 2009. Sudden Unexpected Death in Custody (SUDIC): The SUDIC Investigative Checklist. Rmt: M. W. Kroll & J. D. Ho, toim-d *TASER® Conducted Electrical Weapons: Physiology, Pathology, and Law*. New York: Springer, pp. 379–388.

White, M. D. & Ready, J., 2009. Examining fatal and nonfatal incidents involving the TASER: Identifying predictors of suspect death reported in the media. *Criminology & Public Policy*, 8(4), pp. 863–889.

Õiguskantsleri taotlus kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse § 31 lg 1, § 32 lg 1 ja § 33 lg 2 p 1 osalise kehtetuks tunnistamise kohta (2002) Riigikohus.